

DE ANIMALIVM

PARTIBVS, AC REBVS AB
 ipsis prognatis, quæ hominis
 alimento & fanitati in-
 feruiunt.

Cap. VI.

Naturam, proprietatem, ac facultates car-
 nium quadrupedum ac volucrum exposui-
 mus, quæ vitæ hominis sustentandæ, fanitati re-
 stituendæ, aut conservandæ congruæ sunt. Re-
 stat ut de partibus eiusmodi animalium extre-
 mis, hoc est, extremitatibus parum carnosis, &
 à carnibus ipsis differentibus juxta ordinem ac
 methodum, quam Galenus secutus est lib. de fa-
 cultatibus alimentorum tertio, dicamus.

Extremitates animalium voco, capita, pedes,
 caudas, & viscera, quæ separantur, hoc est, cor,
 jecur, pulmones, lien, renes, totusq; venter, quo
 intestina cum testiculis continentur, atque adeo
 ipse sanguis.

Caput plures particulas complectitur alias, ce-
 rebrum, aures, oculos, linguam, &c.

Capita omnium animalium non æquè sunt *Capita ani-*
 bona. Multa enim rejiciuntur, nec in usum veni- *malium.*
 unt, nisi fortè quædam particulae utiliores asser-
 ventur, & exempli gratia lingua & palatum bu-
 bulum, quæque membranosa caro palato super-
 crescit.

In di-

In divitum mensis offertur eiusmodi palatum, variis etiam modis apparatus. Linguae vero bubulae primo saliantur, deinde elixantur, apponunturque, instar pernae salitae, mensarum initiis; cibus optimus & ad excitandum appetitum plurimum valet. Cum moderatus est illius usus, nihil aut parum nocet: siquidem omnium linguarum caro, utcumque sit mollis & fungosa, sapidissima tamen est, bonique alimenti & facilis concoctionis. Cuius rei fidem faciunt linguae vervecinae, quae matutinis mensis deliciosè apponuntur: modò ex dulci & saccharato condimento, modò alia ratione pro cuiusvis arbitrio. Quin & hic cibus ægris praescribitur, qui languent appetitu. Reliquum capitis vervecini solis pauperibus usui est.

Caput vituli.

Vitulinum verò caput, ut plurimum integrum mensis optimis apponitur, probè elixum: ex eo cerebrum, lingua, mandibularum muscoli, tanquam optimum nutrimentum, manducantur, quae tamen partes, ab oculis, & auribus longè lateque bonitate superantur.

Aprugnum caput integrum coquitur, sed illius optimae partes, quemadmodum & porcorum domesticorum, sunt lingua, aures, & circumvicini muscoli.

Capita hœdorum & agnorum.

Capita hœdorum & agnorum, integra quoque mensis quotidianis elixa, apponuntur: nec non pedes tum in prandio, tum in cœna: fiuntque prima fercula, delicata, gratissima.

Caput Leporis.

Leporum caput scinditur in duas partes, & super carbones torretur: Cerebro eius gingi-

gingivæ infantium illiniuntur, ut eorum dentes citius egerminent.

Non adeo frequens cordium animalium ci- *Extra an-
bus est, quàm pulmonum eorundem, præsertim mainum.*
vitulorum: secur etiam vituli assum aut frixum
suavissimum: ut & ren illius, si pingvis sit & opi-
mus: Ex quo minutim conciso cum pane tolto
delicatissimus fit cibus, additis quibusdam herbis
& saccharo.

Parenchymata succulorum, hædorumve ma-
ximè etiam & frequentissimo sunt in usu: quæ
tamen moderatè sumere præstat, quàm secus.

Ventriculi vervecini cratere alsii, grati sunt *Ventricul^{us}
saporis, boni nutrimenti, ac facilis concoctio-
vervecini
& vitulini.*
nis. At vitalini ventres cum intestinis elixan-
tur, bonique sunt succi; ne nauseam aut fasti-
dium pariant, quia pingues sunt, parcus sit illo-
rum usus.

At omasa & intestina bouum, elixa, quæ potis- *Omasa, in-
simum hyeme eduntur cum sinapi: Item inte-
stina, &
stina suilla crassiora, sanguine proprio quibus-
sarcimino.*

dam herbis & aromatibus insarcta, Gallis *des
boudins* dicta: cervelata item Mediolanensia, ex
iisdem intestinis, & carne porci minutim concisâ,
aromatibusque & sale concinnata, atque
aliâ huiusmodi edulia, cupediæ sunt potius aut
vini stimulus, quàm utilis & saluber cibus: id-
circo quod parcius fuerit illorum usus, eò minùs
quoque sanitati metuendum. Nec magis profunt *Aures &
pedes saliti
porcorum,
aliorumque
extremis-
tes.*
aures & pedes porcorum saliti, condimento vi-
ridi vel cepa & aceto comesti. Hæc enim nisi par-
cè sumpta, noxia sunt, haud secus ac bubuli, vi-
tulini,

zulini, verveciniquæ pedes variis etiam modis conditi: qui cum sint viticidi, spumosi, ac multo mucore referti, crassæque substantiæ ac duræ concoctionis, crebro suo usu calculum generant, aut eius procreandi materiam suppeditant. Quod ab iis, qui huic malo obnoxii, studiosè observandum erit.

Nunc de istorum animalium contentis, quantum in nutrimenti, tum medicamenti usum veniunt, restat dicere.

Inter illa lac primas tenet, quæ prima est etiam hominis esca, nec non omnium ferè quadrupedum.

De lacte in genere, & eius differentiis. Lactis autem multa sunt genera: sed hîc de iis tantum, quæ in communem vitæ usum veniunt, dicendum. Tale primum, lac vaccinum est, & ovillum: quæ quidem admodum butyrofa, magnam nutriendi vim possident. Caprillum iis minùs alit: at salubrius est: Asininum verò minimam nutriendi virtutem obtinuit, ob nimiam eius serositatem. Attamen nonnullis morbis, iisque gravioribus ac dubiis salubre, ulcera pulmonum, natura sua serosa detergit, & butyrofa, quantumvis exigua, lenit, conglutinat, ac sanat. Inter omnia tamen lac muliebre primum tenet locum, propterea quod tota eius substantia cæteris bonitate præstet, naturæque nostræ magis analoga sit.

Galen. 7. meth.

Lacticia apud omnes nationes tam varia, ut omnia speciatim enarrare, longissimum ac tædiosum foret.

In ipsa lactis natura palàm se offerunt tres diversæ

diversæ substantiæ: in aliis rebus omnibus naturalibus delitescentes, qualescunque sint: substantia nimirum sulphurea, quæ butyrum, flammam concipiens, magno discrimine à sero, quod mercurialis liquidioris & tenuioris substantiæ est, distinctum & separatum: A quibus longè lateque differt crassa illa substantia, quæ tertia est salinosa dicta, caseus videlicet.

Butyrum aptum nutrimentum hominum, ac post panem & vinum summè necessarium. Quin & sanitati multum conducit. Cum saccharo jejunè sumptum, leniter purgat & detergit: prohibet calculi generationem: asthmaticis & tussientibus auxilio est, phlegma maturando, & ad exspuitionem præparando: nec non omnibus doloribus leniendis opportunissimum.

Serosa pars nobis *petu lactis* dicta, minimè omnia aliarum substantiarum alit. In montibus bubulci eâ loco aquæ utuntur: quam nos ad remedia quoq; refrigerantia adhibemus. In Italia & alibi ex ea potiones ad purgandum humorem, tum biliosum, tum adustum sive melancholicum parantur: dosis earum tria aut quatuor pocula, hoc est, ad viginti quatuor uncias; aut etiam ultra: in qua, per noctem, maceratur fumaris: alii parum sacchari violarum adjiciunt, ad suavio-rem saporem inducendum: quod optimum est remedium adversus scabiem, pustulas, pruriginem, morphæam, & id genus melancholicos affectus.

Caseus, crassissima lactis substantia majorem quidem cæteris eius partibus, nutriendi vim ha-

C e bet,

bet, sed minorem, alvum movendi: quod Galen.

lib. citato, capitè de lacte testatur: *Lac*, inquit, *quod*

humidius est, eò & sero magis abundat: quove cras-

sius est, eò copiosiorẽ cascum continet: Hinc tan-

dem concludit: Meritò, inquit, lac humidum ma-

gis: crassum minus alvum movet: contraq; crassum

valentius nutrit, tenne imbecillius.

Quintu-
plex casei
differentia. Casei in multiplici sunt differentia; distingvun-
tur enim vel ratione animalium, quibus lac emul-
sum, vel pascuorum, vel locorum in quibus, vel
temporis quo, vel deniq; externæ figuræ, quæ fi-
unt & efformantur.

Prima casei
differentia,
à pecorum
varietate
sumitur. A varietate pecorum prima petitur differen-
tia: ovillum enim lac cum omnium pingvissi-
mum sit, cremoris, butyri & casei ferax, at pauci-
feri est. Vaccinum minus pingue, sed caprillo
magis. Caprillum verò asinino crassius, quod
inter alia vulgaria lactis genera tenuissimum est,
& pinguedine multa carens.

Secunda
à pascuo. Secundo, pascuo pecudum variari lac, plus li-
quidò constat. Siquidem verno tempore, cum
herbas teneras depascunt, lac & sapore & colore
longè gratius deprehenditur, quàm cum fœno
& paleis tota hyeme vescuntur. Lac vaccarum,
quæ alliarîâ vescuntur, allii saporem retinet:
quod Galen. lib. citato, his verbis comprobatur:

Quinetiam, inquit, si capra aut alterius animalis

scammonium aut rithymalum depasti, lac cibi loco

quis sumat, omninò alvus illi profluxura est. Sed quor-

sum exemplis à brutis petitis, fidem huius rei facimus,

cum satis id testentur liberi nostri, vario lacte ex di-

versis nutriticibus enutriti? Siquidem bene aut male

assi-

afficiuntur, prout lac quod exugunt, bene aut male affectum est. Idcirco etiam Galenus sententiam nostram confirmans, optimè eo loco distinguit lac bonum aut salubre à pravo & insalubri, cum dicit, lac bonum semper boni ac laudabilis esse nutrimenti: At vitiosum lac tantum abest, ut ad succi utilis generationem conducatur, ut pravis potius humoribus corpora repleat. Orationem suam probat testimoniis & exemplis à nutricibus petitis: *At illud sanè, inquit, liquidò visum est, infantem priore nutrice extincta, alterius lac fugentem, multis in toto corpore ulceribus tandem scaturisse: quippe secunda hac nutrix, sylvestribus herbis ac oleribus rari veris tempore, cum famess grassaretur, victu arat.* Atque hinc discant parentes, ut nutrices tales seligant, quæ lacte, non copioso tantum, sed sincero, boniq; alimenti abundant.

Tertio, ratione loci & regionis, in quibus casei coagulatur, vel meliores, vel deteriores sunt: hinc Arvetni reliquis delicatioribus & sapidioribus, non tam propter hominum industriam quam montanorum pascuorum præstantiam.

Methodus etiam coagulandorum caseorum ad bonitatem, gratumq; saporem illis conciliandum non parùm confert: cuius rei fidem faciunt casei Placentini, & Gruerini, ac Brixiani, aliarumq; plagarum, qui artis beneficio suam acquirunt bonitatem.

Tempus deniq; discrimen parit inter caseos. Recentiores enim ex cremore, aut ex sero pinguiori, fetacei & juncei dicti, aliisque id genus plures,

Cc 4

aliis

Tertia à loci & regione.

Quarta à methodo.

Quinta à tempore.

aliis vetustioribus sunt salubriores, ac minus crassæ substantiæ: cum ex aduerso caseus inueteratus substantiam acquirat crassam, acrem, fortem, & acutam, linguamq; ferientem. *Maximè vero* (inquit Gal. eodem lib.) *in ueterato acrimonia crescit, & omnino quàm ante calidior urentiorq; is redditur: ideoq; ut siticulosior & concoctioni rebelior, et succo deterior tandem evadit.* Hinc docemur vetustorum caseorum usum vitandam, aut moderatum esse debere: qui imprimis noxius iis est, qui calculo & obstructionibus sunt obnoxii. De cuius usu frugali sic Poëta:

Caseus ille bonus, quem dat avara manus.

Quod Gallicè reddere, hoc sequenti rythmo placuit:

C' il est le meilleur fromage,

Quel' avare main mesnage:

Vsque adeò tamen casei usus vulgaris est & frequens multis in locis, ut Sabaudi etiam, & Helvetii, tam inferioris, quàm superioris ordinis, ferè nullo alio obsonio, quàm eo solo utantur. Sic quoque nonnulli olim summæ dignitatis viri, ex eius liberaliori usu mortem sibi conseverunt.

Testis est Antoninus Pius Imperator, qui cum Alphino caseo in cœna plus quam par erat indulgeret, post vomitum febre correptus, ea tertio die extinctus est: anno imperii sui vigesimo tertio. Quod exemplum abstertere debet omnes, qui caseo nimis indulgere, & exatiari avidius cupiunt. Delicatisissimus erat caseus Alphinus, quem admodum caseus Vaticanus olim Romæ, ut scribit Gal. Atq;

Cap. de cas-
seo.

Casei anti-
qui noxii.

Mors An-
tonini Pii
Imperatoris
caseo Al-
phino acce-
levata.
Cuspianus.

l. 3. de alim.
facult.

Atq; hæc de tribus illis lactis substantiis, eiusq; tum qualitate, tum virtute, quas Galen. ipse in eo observavit his verbis: (*Que utraq; lacti eveniunt, inquit, quia serosam non solum naturam in se, verum etiam pinguem & caseosam comprehendit*) dicta sufficiant.

Posteaquam igitur de lactis natura & proprietatibus ad nutritionem hominis, satis fusè locuti sumus: sequitur nunc, ut de eius usu tam alimentoso quàm medicamentofo, in morborum curatione, adhuc quædam addamus. Phthisicis, hæcticis, tabidis seu emaciatis, & peripneumoniacis, lac inter alia medicamen est potentissimum. Pinguior enim eius butyri substantia optimè nutrit: casei verò vis in eo agglutinatur, & exedenti febris calori resistit: serum detergit & refrigerat.

Quibus affectibus lactis usus propriè competat.

Mulieris lacti diximus ad hos affectus primum deberi locum: feligendum verò corpus sanum & sincerum: morbidum enim si fuerit & impurum, lac non medicamenti vires, sed eandem corporis impuritatem redolebit. Sana & benè constituta mulieris lac, omninò candidum est, sva vis saporis, ac globosum: cuius gutta ungui superfusa non facile diffluit, sed instar unionis aut crystallinæ guttæ subsistit integra. Tempus etiam, quo lac mulgetur, perpendendum: medio enim & florenti ætatis tempore lac emulsum, optimum. Mulier præterea non conturbanda est mariti congressu: nutrixque optimis alimentis nutrienda: & à vini computatione interdicenda: cuius potus sit, hydromel, aut pti-

Note lactis optimi.

Cc 3 sana.

sana. Sæpè enim, vina hibens nutritrix, vinosum reddit alumnum: Lac autem tale ex ubere, infantium more sugendum, vel saltem recens multum, & calens bibendum.

Quorum animalium lac, mulieris ut plurimum amuletur.

Secundum locum obtinet in his morbis curandis lac asininum, quod sit tenue & serosum, nec facile coaguletur. Caprinum lac bonitate intermedium est inter superiora & ea, quæ sequuntur. Omnia autem lactis genera, quæ his morbis conducunt, ex animalibus (ut muliebre lac æmulentur) non vetulis, sed junioribus, aut mediæ ætatis, sumenda sunt. Caprinum & asininum lac nigrarum pecudum, albarum præstat: sic mulierum quoque nigriorum lac salubrius, quàm candidiorum, vel subruffarum, quarum lac omnium pessimum esse creditur.

De usu lactis tria obferranda.
1. *Quantitas.*

De usu lactis tria sunt perpendenda, quantitas, qualitas, & utendi modus. Quod ad quantitatem attinet, tribus primis diebus, quatuor aut quinque uncias hauriat æger, paulatim augendo dosin, pro morbi & ægrotantis natura.

2. *Qualitas.*

Lactis qualitas pro diversa quoque morbi natura, & eius causis, diversimodè alteranda erit: ut si (verbi gratiâ) æger simpliciter, & citra febriem emaciatu fuerit, pascendum erit animal, cuius lac bibet, tantum hordeo & avena. Si verò lac phthifico cuidam, cui exulcerati pulmones, præscribendum fuerit: detergentibus, veluti hordeo, fursure, atque hysopi aut feniculi pulvere, asina alenda erit: quibus si addideris flores sulphuris, res melius succedet. Sic ad conglutinandum aut consolidandum ulcus, adden-

addenda erunt, huic scopo inservientia, velati sunt consolida, rubus, bursa pastoris, pilosella, plantago, veronica, limonium, pyrola, & id genus alia: quæ herbæ adhuc virides pascendo animali offerendæ: aut tempore hyemis siccæ in pulverem redactæ, fursurici, avenæ, & hordeo commixtæ. Si refrigeratione opus fuerit, pascendum erit pecas lactuca, foliis salicis, & similibus.

Sequitur nunc utendi modus: ubi lac manè ^{3. Viendi} recens multum, & adhuc calens propinari, vel ^{modus.} ab ipsomet ægro ex mammis exigi debet. Ne autem coaguletur, aut in stomacho acescat, opportunè adijciendum est saccharum rosatum aut violatum. Sumpto lacte quiescendum, citra tamen somnum, ne confestim lac in venas dispergatur: nec cibo alio utendum, quàm tribus aut quatuor post horis. Tandem, quibus sit exhibendum, ob-

servari debet. In febribus enim putridis non est offerendum, neque in cephalalgis, seu capitis doloribus: aut intestinorum flatulentis affectibus: quod magnus ille medicorum coryphæus Hippocrates monuit lib. 5. aphorism. quem secutus Galenus idem docet his verbis: *Thoracis* ^{Galen. 3. de} *pulmonisq; partibus, inquit, omne lac utile est, capiti* ^{alim.} *minimè, nisi admodum valenti, sicut nec hypochondrii, si qua levi de causa inflare nata sint: quando-* ^{cc} *quidem ventrem flatibus implere consuevit, ut paucissimos inveniss, qui non ita ab ipso afficiantur.* ^{cc}

Ova inter alimenta *δρυμα, seu δρυμα* recensentur: quæ habent tria notatu dignissima. Primum & præcipuum est substantia, natura seu ^{De ovæ} *qualitas ovi: siquidem nonnullarum avium ova* ^{tria notan} *me.* ^{da.} ^{1. Substantia.}

Cc 4

melioris naturæ & substantiæ sunt aliis. Gallinarum enim ova aliis omnibus utilitate & salubritate præferuntur, vincuntque anserina anserinaque, & id genus alia nutrimenti bonitate, ita ut cum simpliciter & absolute ova dicimus, gallinacea intelligamus, tanquam vulgaris & melioris substantiæ, & quorum copia & multitudine præ cæteris natura nos abunde daretur.

2. *Tempus.* Secundum, quod in ovibus observandum, est tempus: Aut enim recentia sunt, aut vetustiora: quod autem recentius est ovum, eò melius est & salubrius: contra si vetustius, facile in stomacho corrumpitur, nec ita boni est nutrimenti. Ad tempus etiam referre possumus, ova juniorum gallinarum, vel vetustiorum. Juniorum enim, quæ sibi præsentem semper gallum habent, aliis sunt meliora.

3. *Præparatio eorum.* Tertio & ultimo observanda est eorum præparatio, quæ non est parvi momenti: Quæ ad duritiem cocta sunt, vocamus *œufs durs*, Græci vero ex Galeno *ιψα* vocant, quasi multum elixata & cocta ova: quæ ad mediocrem coctionem perducuntur, ut inter mollia & dura sint, tremula Latinis dicuntur: Quæ verò parum tantum ad ignem incaluerunt, sorbilia vocantur, omnium saluberrima. Tremula idcirco vocata, quod aquæ bullienti injecta tremiscant: copiosum & salubre nutrimentum præbent: Sorbilia verò, non ita copiose alunt; at in ventriculi fundum facilius delabuntur. Tremula & sorbilia, frixis aliisque omnibus præferuntur.

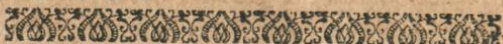
Ova

Ova dura, durioris etiam sunt concoctionis, crassamq; substantiam reddunt.

Popularis quidam error est, albumen ovi sive *Error popularis de ovorum albumine confusatio.* indurati, sive in tremulum elixi, insalubre esse & noxium: calculoque generando occasionem præbere: quasi statim concreseat & in lapidem convertatur: quæ causa, cur multi ab eius esu abstineant. Sed stultum est, inde lapidis generationem adstruere velle: si enim eodem jure, vel potiori etiam, idem affirmari posset de crystallo, vitro, corticibus ovorum, lapide Iudaico, lyncis, punicis, spongiarum, oculis cancrorum, corporibus multo durioribus & concretioni magis aptis: quæ tamen omnia adversus calculum summa sunt remedia. Sic judicandum quoque de duris mespilorum ossibus, de milio Solis, aliisque id genus, quæ vel ipsos lapides potius referunt, quam semina: & interim maximam calculi atterendi vim possident. Imò quis non videt contrariam planè albuminis operationem, in saccharo & variis salibus dissolvendis, & ad solutionem promovendis? Et ut huic rei fides fiat, accipiat ovum induratum, & in duas æquales partes dissectum: exempto vitello, in eius locum reponatur saccharum pulverisatum: quod in vas vitreum inclusum, ne quid effluat, sereno exponatur aëri, aut in cella quadam humida fervetur per 24. horas: quibus elapsis Saccharum omne dissolutum invenies in oleum sive liquorem dulcissimum, admiranda virtute & potestate præditum. Præstantissimum enim est & singulare remedium ad asperæ arteriæ

Cc 5 raucedini-

raucedinem, & defluxiones, à falsa pituita ortas, unde tussis excitatur: nec non ad alia mala plurima, quæ leniendi & expectorandi auxilium postulant: ut alibi dicitur.

DE PISCIBVS.

Cap. VII.

AB SOLVTO de quadrupedum, aviumque carnibus tractatulo nostro: restat de piscibus dicere, quorum numerum singulatim recensere, cum sit infinitus, infiniti laboris ac penè impossibile foret. Longè enim uberior est piscium & copia & diversitas, quàm quadrupedum, reptilium & volucrum. Summa inter alia admiratione hoc dignum est, quòd præstantissima quæque terræ animalia, forma, specie & nomine in mari euiam producantur, qualis est vitulus marinus, porcus marinus, aut marsuillus, &c. Sed abundè de his omnibus & enucleatè disseruimus, præcipuorumque piscium ac naturarum eorum summa observatione dignarum differentias, ac quicquid accuratè investigatione ac explicatione fuit dignissimum, adnotavimus in historia piscium libro sexto nostri Magni Mundi speculi descripta: quò lectores ablegamus: Hic nobis satis sit, eos pisces tantùm enarrare, qui in frequentiore sunt usu. At prius quàm eorum numerum seriemque contexamus: admonendi gratia, certos quosdam canones præscribemus, qui

*De variis
piscium dis-
serentis su-
sius tracta-
vit Autor
in lib. 6.
Magni
Mundi spe-
culi.*